

שערי חיים

בבואינו לעלות עלי ספר תולדותיו ופעולותיו של רבינו 'האלהי ממלא מקום האר"י ז"ל¹, 'בישראל גדול שמו' כל העם עונים אחריו מקודש' רבי חיים וויטאל זלה"ה, הוא אשר ממנו תוצאות חיים ובאורו ראינו אור, למחיה שלחוהו לשום שארית בארץ ולהחיות עם רב, ליתן חיים לכל חי מתורת רבו דדמי לבר אלהין רבינו האריז"ל זלה"ה, חיל אחזתנו, לבל תצא תקלה נזק ומכשול תחת ידינו.

שמנו לנגדינו אזהרת בעל בן איש חי ושאר ספרים שכתב בכיוצא בו': '...דע כי יש אזהרה לנו מדברי קבלה, אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו, על כן אין לנו לדבר באנשים גדולים ועצומים בהשערת שכלנו...'. לאשר זאת, נשמרנו שלא לקבוע בתוך הדברים אלא ממדי דסמכא נינהו: בראש דברינו שמנו לנו עטרת דברי רבינו מהרח"ו גופיה בכתוביו² ובמגילת סתריו³, ועמו דברי חכמי וגאוני ישראל יודעי בינה לעיתים, ואנו סדרנו והצענו הדברים אחת לאחת⁴.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

- א. ל' רבינו השל"ה הק' באגרת משנת שפ"ב. נכתבה להגאון רבי שמואל אב"ד פרעמישלא ונדפסה בראש ספר נובלות חכמה בסיליאה שצ"א.
- ב. לשון החיד"א בשם הגדולים בערך מהרח"ו.
- ג. ברית עולם להנ"ל על ספר החסידים סי' ר"ג.
- ד. שו"ת רב פעלים ח"ג – סוד ישרים סי' ד.
- ה. לרבות קונטרס 'תולדות יצחק' והוא תולדות האר"י שרשם מהרח"ו. נדפס לראשונה בסוף ספר תולדות האר"י, מהדורת ירושלים תשכ"ז.
- ו. הלא הוא ספר החזיונות (נדפס לראשונה בשלמותו בירושלים תשי"ד ושוב שם בשנת תשס"ב). ועיין לקמן פרק 'כתיבה לחיים' אודות ספר זה.
- ז. עובדות רבות ויקרות מצויות באגרות החסיד המקובל רבי שלמה שלומיל המכונה מיינשטרל. אשר שהה בעפת, ושיגר משם לידידיו, בין השנים שס"ז – שס"ט, אגרות מלאות וגדושות, תהילות האר"י ותלמידיו מברשות. שלשה אגרות הדפיס לראשונה החכם הישר"ר מקנדיאה בראש ספרו תעלומות חכמה (הנאו שפ"ט). אגרת נוספת נדפסה בקובץ על יד (ג' ת"ש עמ' ק"כ). אגרות אלו משמשות מקור ראשון לתולדות האר"י וחבורתו. גם הגאון המקובל בעל עמק המלך הדפיס בראש ספרו (אמ"ד ת"ח) 'מעשה נסים' מרבינו האר"י שהם דברי הר"ש שלומיל בשינויים קלים. וכמה וכמה מעשיות המשוקעים בדברי חכמים, מקורם מאגרות יקרות ערך אלו. אגרות אלו חזרו ונדפסו

וזכות רבינו זלה"ה אשר את שמו אנו מנשאים ומפעלו אנו דורשים יעמוד לנו ולזרענו לעורר ולהופיע עלינו יראת בוראנו ואהבת יוצרנו. ונזכה לדבוק במעשי עבדיו הצדיקים ולילך בארחות חסידיו הישרים. וקרני צדיקים תרוממנה בכבוד בשוב ה' שבות עמו בארץ ציון וירושלים, כַּיִּשׁוּשׁ ציווה ה' את הברכה חיים עד העולם. במהרה בימינו אמן סלה ועד.

אוצר החכמה
מח"כ 1234567

מח"כ 1234567

מח"כ 1234567

במהדורות רבות בשם 'שבחי האר"י'. חסידותו ותומתו של הר"ש שלומיל עולה מתוך האגרות, בהם מתוארת דמותו של חסיד וסגפן אשר לגודל חשקו לטעום מעץ החיים וללון בעמקי החכמה ומסתריה השליך מעליו עול דרך ארץ ועזב את ביתו ומדינתו, בכדי להתחמם כנגד אורן של חבורת גורי האריז"ל בצפת, שבזמן ההוא היו מקצתם בין החיים. את מהרח"ו עצמו לא זכה להכיר אף שעדין היה בחיי חיותו, לפי שמקומו היה אז בדמשק. אנו של הר"ש הייתה כרויה לשמע כל ענין ועובדה הקשורה ברבינו האריז"ל ובתלמידו הנאמן רבינו מהרח"ו, ורבים ממסורותיו מתאשרים ממקורות נוספים. (הר"ש נזכר גם ע"י הרי"ז האן מפפד"מ בספרו יוסף אומן, הרי"ז קיבל ממנו מסורות שונות וקבען בספרו והוא מכנהו אלוף וחסיד עי"ש עמודים 173 ועמ' 355). בציונו להלן השתמשנו בספר האר"י וגוריו, מהדורה מתוקנת ירושלים תשנ"ח, האוצר בקרבו את כל אגרות הר"ש שלומיל בתוספות נכבדות. רק פעמים מועטות נזקקנו לספר 'תולדות האר"י', ספר זה היה נפוץ בין כתבי היד, ורובו נדפס לראשונה בספר הכונות ומעשה נסים קושטא ת"פ, מהדורה מתוקנת לפי כת"י רבים נדפסה בירושלים תשכ"ז. (ולמהדורה זו מכוונים ציונינו). ספר זה אין ידוע מי כתבו, ורבים מן המעשיות שבו אין להם בית אב. ולפיכך מיעטנו מלסמוך על דבריו.

חיים הם למוציאיהם

משפחתו ובית אבותיו

בראש חודש חשוון שנת ש"ג ליצירה נולד רבינו מהרח"ו לאביו 'החכם השלם, זקן ונשוא פנים כמהר"ר רבי יוסף וויטאל¹ סופר התפילין² ידידיע הקאלבריס"ד ע"ש ישהיו אבותיו מגלילות קלבריאה [שבמדינת איטאליע]³.

נודע היה החכם רבי יוסף כ'ראש וקצין על כל סופרי התפילין, 'כותב תפילין בקדושה ובטהרה בכונה גדולה ובטבילה'. זנהגו בהם קדושה יתירה עד שיצא טבעם בכל העולם והיו בולם מבקשים אחריהם⁴ ומהם למדו והתבוננו צורת האותיות ומסורתן⁵.

- א. ככתוב בראש ספר הזכרונות (מהדורת ירושלים תשנ"ב עמ' א): 'אלו הם הדברים שארעו לי מן היום שנולדתי והוא ראש חודש חשוון הש"ג ליצירה⁶.
- ב. עיין לקמן הערה 8 מדברי רמ"ע מפאנו שמכנה את אביו של רבינו בשם וויטאל. וראיתי למי שכתב ששם 'וויטאל' לא החל אלא ברבינו (והוא תרגום שמו 'חיים' שבכמה לשונות לועז נקרא וויטאל). אכן ראה לקמן מדברי מהר"ש ויטאל, ושם מכנה לזקנו בשם וויטאל.
- ג. ל' נכדו מהר"ש ויטאל בהקדמותיו לספר חכמת נשים ותשו' באר מים חיים (על ספרי מהר"ש ויטאל עיין לקמן פרק 'זרעו בחיים').
- ד. ל' רמ"ע מפאנו בתשובותיו סי' ל"ח. גם רבינו נזכר בתואר זה בכמה מקומות: ראה באגרת השל"ה הק' (הנו"ל) 'תלמידו המופלג מהר"ר חיים קאלבריי' וראה עמק המלך (בהקדמה שלישית תחילת פרק שלישי דף י ע"ג ועוד).
- ה. קורא הדורות דף מ, ב.
- ו. לשון הר"ש נרבוני בתשו' הנדפסת בשו"ת אהלי יעקב למהריק"ש סי' י"ט.
- ז. קורא הדורות שם. הר"י סמברי בספרו דברי יוסף (עמ' 326) כותב: 'זהיה אדם גדול בחכמת הקבלה והיה סופר מהיר בכתיבת התפילין, ואשרי אדם שיאחז בתפילין אחד מכתובת יד הרב הנוכר למצוא דברי חפץ, והיום מצוי פה מצריים ומוכרים אותם בדמים יקרים וקורין להם תפילין להרב קלאבריס'. (ועוד בדורות אחרונים יש שהתהדרו בתפילין מכי"ק רבי יוסף: ברשות הגה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש היה תפילין מורשה מזקנו מהרמ"ל מסאסוב זיע"א 'זהכתב קודש הוא נפלא ויפה כמו חדש ממש' (אגרות שפירין מכתב רס"ב ועיין אות חיים ושלום סי' ל"ו ס"ק ב') וקבלה מאבותיו שתפילין אלו נכתבו בידי יוסף הצדיק, והם סתמו הדבר ולא פירשוהו, אך הוא זצ"ל אמר שקרוב אצלו כי תפילין אלו יצאו מתח"י רבי יוסף אבי רבינו).
- ח. ז"ל רמ"ע מפאנו (בתשובות סי' לח): ומה שראיתי ובדקתי כמה פעמים בתפילין שעשה המומחה הר"ר יוסף ויטאל ידידיע הקאלברסי ז"ל אביהן של בי בר חבו בצפ"ת וכו' והמערער עליהם עתיד ליתן את הדין. והנה בב"י (סי' ל"ז)

והעד העיד בגדלו רבינו מהר"ח, משורש נשמתו ומרום מדרגתו: 'אבא מארי ז"ל הוא משורש רבי מאיר, ונפש רבי ישבב הסופר היתה מתעברת בו, והוא היה ראוי להיות חכם גדול וחרیف כרבי מאיר, זולתי עון אחד שקדם לו בגלגול אחר, והוא כי שמע בזיון חכם אחר ולא מיחה בו. ואינני זוכר אם אמר מורי זלה"ה שהיה על שנתגאה בחכמה^ט.

ועוד דברים לצד עילאה ימלל מהר"ש ויטאל מפי אביו מהר"ח: 'עוד חדש לי [מהר"ח] כי רבי מאיר ע"ה נתגלגל בזקני ע"ה ושמו ה"ר יוסף ויטאל ז"ל סופר התפלין, ולהיות כי רבי מאיר ע"ה היה סופר גדול בדורו כנודע במשנה (אבות דר"נ פ"ח ובגמ' גיטין דף ס"ז ע"א) לכן גם זקני הר"י הנזכר היה סופר גדול ובקי ואמן לא קם כמוהו, והרב הגדול האר"י זלה"ה אמר למורי אבי זלה"ה שחצי העולם היה ניזון בזכות זקני ע"ה באמצעות התפלין הכשירים שהיה עושה^י.

[א"ח"ח 1234567]

הביא בשם קדמונים לפסול אות כ"ף פשוטה שנכתבה למעלה שלא בעיגול אלא בזוית כדל"ת, אכן רבים מן הסופרים כתבו כ"ף בזוית כדל"ת ולא שינו ממנהגם משום דברי מרן בב"י. וחכם ישיש אחד, רבי שלמה הנרבוני (מחכמי חברון – קורא הדורות דף מא, ב) יצא לערער על מנהגם בזה ולפסול כתיבתם, וערך תשובה לחכמי דורו. והנה בתשובתו הנדפסת באהלי יעקב שם כתב בכלל דבריו וז"ל: וגם אין לומר שאנחנו מוציאים לעז על החסידים הראשונים שלא קיימו מצות עשה של תפילין שהרי הזקן הנכבד כה"ר יוסף קאלבריס נ"ע שהיה בזמנו ראש וקצין על כל סופרי תפילין היה כותב הכ"ף פשוטה עגולה כהלכתה וכו'. (ועיין תשו' מהר"ם ח' חביב, מגיד מראשית סי' א', שהביא תשו' הריק"ש מכ"י וכתב משמו: וחכם אחד רצה לפסול התפילין שנתפשטו בעולם מהרב האלהי רב קלאברי"ש וצוק"ל שגג הכפ"ן שלו הם בזוית וכו'. ובס' אמת ליעקב למהר"י אלגאזי (דף ס"א ע"א) זו העתיק תשו' זו ע"ש, אכן טעות סופר הוא, דהנכון שמהר"י ויטאל כתב התפילין כדעת החכמים שהביא מרן וכאמור במקור התשו' באהלי יעקב שם). ודע עוד כי מהר"ש הנרבוני זה ערך תשו' גם למהר"ם גלאנטי בנידון זה (תשו' מהרמ"ג סי' קכ"ד) ושם כתב בתוך דבריו: וזהנה כתב החכם השלם החסיד דרבה ענותנותיה שהוא דן לכל אדם לכף זכות, ואפילו שביזוהו אינו מחרף ולא מגדף, חכם מופלג בזקנה ובשיבה, שלא דיבר עליו משוב ועד רע, וזה החכם השלם החסיד, הסופר המובהק, כותב תפילין בכוונות אלוהיות בקדושה, זורח אורו במחנכים הקדושים וז"ל... וכבר נהנו באלו הארצות הסופרים המובהקים ובארצות המערב לעשות כל הכאפין שלהם כך ולא חשו לסברת האומרים שתהיה עגולה וכו' [עכ"ל החסיד] ואתם הגבורים כהני ה' אליכם משפט הגאולה ללמדני, כי תורה היא וצריך אני ללמוד, על מי נסמוך, על הגאון כה"ר יוסף קארו ז"ל שהוא מריה דאתרא ומפיו אנו כולנו חיים, או נסמוך על אותו חכם החסיד, ענותן כהלל אין גומרים עליו את ההלל, סופר מהיר כותב תפילין בכוונות אלקיות, זה כמה שנים שיצאו מתחת ידו יותר מאלף זוגות של תפילין לארץ מרחקים וכולם היו הכאפין הפשוטות מלמעלה כמו דלית כפי דברי כותבו. והנה יש שדימו כי לשון זה מכוונת אף היא על רבי יוסף אבי רבינו, אבל לא ראו כי הדבר מוכחש מעצמו, שהרי לעיל הביא מהר"ש הנרבוני עדות, דמהר"י ויטאל כותב התפילין כדעת מרן, ולא כמעשה סופר זקן וחסיד זה. אכן סופר זה שאת עדותו מביא הר"ש הנרבוני אינו אלא חסידא ופרישא רבי סולימן ח' אוחנה מחכמי צפת, (עיין טובת מראה ירושלים תרנ"ז דף צ"ד ע"ב).

ט. ספר הגלגולים (פרעמישלא תרמ"ז דף פ"ז ע"ב).

י. הגהה לשער הגלגולים (דף נט ע"א). ובשם הגדולים ערך מהר"ח כתב הרב חיד"א: ז'מהר"ר יוסף אבי מהר"ח

וע"פ שנים עדים יוקם דבר שכן כיו"ב נמסר למרן הקדוש מאת המגיד הדובר בו, וכמש"כ מהרח"ו בספר החזיונות י": 'היה הוא [מרן רבי יוסף קארו] ז"ל מזהירני בלימודי בשם המגיד והיה אומר כי חצי העולם מתקיים בזכות אבא מארי בזכות התפילין המפוארים שהיה הוא כותב, וחצי העולם מתקיים בזכותי".

בספר עץ הדעת הטוב, בחלק המתפרסם בכרך זה לראשונה, הזכיר רבינו את אמו ומנה מקצת שבחה 'אשת חיל נודע בשערים מעשיה ובודאי שהלכה לגן עדן... שעל ידה היינו קונים עבודת האל יתברך... אחר אשר אבינו ע"ה נפטר ונאסף, וזו הידיעה היחידה שיש לנו אודותיה.

רבי יוסף עלה לצפת בשנת ש"א ושם כעבור ב' שנים נולד לו בנו, רבינו זלה"ה י'. זולתי רבינו, ידענו על בן ובת נוספים, והם: רבי משה וויטאל"י, הוא אשר מיוחס לו תפקיד מכריע באופן בו נפוצו מכתבי אחיו מהרח"ו בעולם, כאשר יתואר לקמן. ומרת שמחה"י הנשואה לרבי גדליה הלוי מתלמידי רבינו האר"י זלה"ה ט".

על שנת סילוקו של רבי יוסף אין לנו יודעים בפירוט, אכן ברשימותיו של רבינו מצאנו כי בשנת של"ב היו עוד אביו ואמו בין החיים ט".

היה ניצוץ עזרא הסופר ובמקום אחר מצאתי כתוב שרש רבי מאיר ונפש רבי ישכב הסופר. והנה מקורו הראשון לא נודע לנו.

יא. פ"א אות ג'.
יב. ספר החזיונות שם: 'ואחר שתי שנים שבא אבא מארי ז"ל לארץ ישראל נולדתי אני והיא שנת הש"ג ליצירה'.
יג. נפלאותיו וחסידיה יראה הקורא בספר עמק המלך (אמ"ד ת"ח, דף י"ג ע"ג הקדמת המחבר פ"ח ופ"ט): 'בו יתבאר חידושי מהר"ר משה ויטאל ז"ל אחיו של מהר"ר חיים ז"ל. ובתחילת הדברים נכתב שם: 'אודיעכם דבר פלא שהיה בצפת תוב"ב, חכם אחד זקן ונשוא פנים ובשנת שצ"ב היה הזקן בן ע"ה שנה ושמו מוהר"ר משה ויטאל וכו'. ואם ניתנה הרשות לדייק בכגון אלה, הרי שרבי משה נולד בשנת ש"ז. ואם כך האריך ימים ביותר: בחיבור שלפנינו בזכרונות ההספרים שרשם מהר"ש ויטאל נמצא כתוב: פ' אחרי מות. באייר שנת אבקש"ה [ת"ח] טוב בשמועת הודי והדרי דודי החכם השלם כמוה"ר משה ויטאל זלה"ה.

יד. רבי גדליה נזכר ע"י רבינו כגיסו במקומות רבים. ראה ספר החזיונות ח"א אות י"ז. ובספר הגלגולים דף פ"ו ע"ד. (גילגולים)
את שמה של אחות רבינו אשת רבי גדליה הלוי קבענו לפי מש"כ רבינו בשער הגלגולים ח"ב דף ט ע"ד, וז"ל שם: הר"ר גדליה בן מהר"י קארו זלה"ה משורש רמי בר חמי, והוא בן זוג שמחה אחותי, ולסיבת עוון לא נודווגו יחד. ע"כ. (ואפשר ששמחה זו לא נתחתנה מעולם, ואחות מהרח"ו, הנשואה לרבי גדליה הלוי, שמה אחר, וזה רחוק).
טו. ראה עליו לקמן בשטר התקשרות החברים לרבינו הנדפס לקמן פרק 'חלקם בחיים'.
טז. כס' החזיונות ח"ב אות ט"ז: שנת של"ב כ"ד תמוז ליל שבת קרוב לעלות השחר קמתי וישבתי בהיותי מתנמנם על מטתי והייתי יושן ומדבר בקול רם יוצא מפי מאליו ואבי ואמי שומעין תמהין ושותקין.

'ארץ הגליל הרה וילדה, צפת גידלה שעשועיה'

אוצר החכמה

מקום גידולו ופעלו

אוצר החכמה

דומה כי לא יהיו הדברים שלימים אם לא נשום על לב מקום גידולו ונופו של רבינו הלא היא צפת קרית מלך רב. וכה קרא עליה מרן רבי יוסף קארו בתשובה^א:

'כרם היה לידידי בקרן בן שמן כי כאשר ראה ה' עוני עמו ישראל אשר היה זה קרוב לאלף וחמש מאות שנה נדחו מעל אדמת' מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר בכמה גרושין וכמה שמדות זכר להם ברית אבותם ושב את שבותם וקבצם מאפסי ארץ א' מעיר ושנים ממשפחה אל ארץ הצבי ונתיישבו בעיר צפת תוב"ב צבי היא לכל הארצות... ובכן היה כרם ה' בית ישראל יפה אף נעים פרחה הגפן הנצו הרמונים ראשי ישיבות ותלמידיהם לומדים על תלם באין שטן ואין פגע רע לא שמעו קול נוגש ויעזקהו ויסקלהו נדיבי עם אלהי אברהם שבחוץ לארץ לכלכלם בלחם ויטעוהו שורק ובכן היה מגדל עוז בנוי לתלפיות הלא הוא למוד התורה בשקידה רבה וגם יקב התורה חצב בו יין המשומר בענביו יורדים ועולי' במלחמת התורה לנים בעומק' של הלכה וכרמנו סמדר הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים הרי הם התלמידים תמיד היו מתמרים ועולים אשכולות הגפן גפן אדרת כרם חמד ענו לה משם תצא תורה ואורה לכל תפוצות הגולה גולה על ראשה ושבעה נרותיה מאירות אל עבר פניה'.

ואם הוא הקדוש, מרן זלה"ה, צר צורת החכמים והמדרשות אשר היו בתפארתם וברום מדרגתם, ומהם רבותינו גאוני עולמים רבי משה מטראני ובנו רבי יוסף, רבי יום טוב צהלון רבי משה אלשיך, רבי אלישע גאליקו, רבי יעקב אבועלפיה ועוד. איה

פעולת צדיק לחיים

ז

סופר שוקל ומונה אשר יביע יספר ויתנה על הני חסידי עליון, להם כל חמדת ישראל, אשר נתקבצו חבורות חבורות, משמרות משמרות בהר הטוב הזה מקדש לשמים, וכל כוונתם ומגמתם לעלות בהר ה' ולקום במקום קדשו, לאוקמי שכינתא מעפרא ולכונן כל מעשיהם והליכותיהם בתכלית החסידות והדבקות.

והם המה חבורת איש האלוהים רבינו משה קורדיבירו ועמו גיסו ורבו המקובל האלוקי רבינו שלמה אלקבץ זלה"ה, חבורת 'סוכת שלם' שבהנהגת החסיד המתחסד עם קונו רבינו אליעזר אזכרי זלה"ה, חבורות החכמים החסידים רבי אברהם גלאנטי רבי אברהם ברוכים רבי משה ׳ מכיר וכל קדושים עמם. וכל הרואה אפס קצהו מהנהגותיהם וקבלותיהם אשר קבלו עליהם בכל תוקף. ומילתא דחסידותא וכל מיני פרישיות אשר נהגו עצמם בהם², יבין וישכיל מעצמו גודל ועוצם מעלתם ועוז חסידותם. באתרא קדישא הדין היתה ערשו של רבינו מוטלת.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

ב. מקצת מרשימות הנהגותיהם נדפסו בספר דרכי חיים שבסוף ספר החזיונות ירושלים תשס"ב.

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם עַל יַד מֹשֶׁה

יוצק מים בנערותו ע"י מהר"ם אלשיך הק'

עוד עודנו נער, יצק רבנו מים ע"י רבינו משה אלשיך זיע"א. הרמ"א תלמידם של רבותינו מהר"י טאיטצק ומרן הר"י קארו¹, ומגדולי חכמי דורו היה². פוסק וראש ישיבה, ואחר פטירת המבי"ט נתמנה לראש בית הוועד של חכמי צפת³. ואם אמנם לדורות נתפרסם שמו כמפרש המקראות וכאבי הדרשנים וזאת ע"י דרשותיו הערכות עליהם העיד רבינו האר"י כי כולם מכוונות אל האמת⁴, מ"מ עוד יותר נודע בדורו בכח פסיקתו ועיונו הגדול.

ויפה המליץ על כחו וגבורתו של מהרמ"א במלחמתה של תורה החכם רבי ברוך קאלימאני בהקדמת ספרו תורת משה⁵:

נשאהו במוט בשנים... הגדולים הללו מהר"י קארו ומהר"י טאיטצק, שאין לנו תמורתו אבינו הר"י קארו... הריק לו ברכה, בהלכה ערוכה, בקול לו ארך ימים עד

א. וז"ל בתשובתו הנדפסת בשו"ת אבקת רוכל (סי' ע"ג): 'אהבת התורה שלמדנו לפני מורנו הגדול מוהר"ר יוסף קארו נר"ו... כי תלמידיו אנו ומימיו אנו שותים'.

ב. ומהרימ"ט בתשו' ח"א סי' ע"ד (אשר זמן כתיבתה משוער לשנת ש"ס) כותב: וזכורני בשני גדולי הדור... הרב כמהר"ר משה אלשיך זלה"ה וכו' דמרגלא בפומייהו זמנו של השטר מוכיח עליו וכו'. וראה גם מש"כ רבינו ברשימתו (ספר החזיונות ח"ה אות ח – שער הגלגולים הקדמה ל"ח): 'פעם אחרת אמרתי לו [לרבינו האריז"ל], כי אין אני פתי להאמין בעצמי, שלא מצאת בכל הדור הזה ראוי ללמוד חכמה זו אלא אני לבדי, וכי אין אני מכיר את עצמי ואת מעשי, כי יש גדולים וצדיקים ובעלי מעשה יותר ממני בדור הזה, ומה לי אם תשבחני, ואני יודע כי שאיני ראוי. והנה מהר"י קארו ז"ל. והרדב"ז ז"ל רבך. ומורי הר"ם אלשיך וכו' אז אמר לי, וכי מה קרוב היה לך עמי מעולם, ומה הנאה יש לי ממך, ואדרבא אתה צעיר וקטן שבכלם, ולא היה לי לקרבך, אלא לאלו, שהם גדולי הדור, והיה לי בזה כבוד גדול, זה יורה כי לא בחרתי בך על הנס, אלא לגדל מעלתך על כלם וכו' (ולקמן הבאנו הדברים בשלמותם).

ג. תולדותיו בספר יוסף בחירי ירושלים תשנ"א עמ' רל"ג – רנ"ה.

ד. שם הגדולים בערכו.

ה. וינציאה שס"א.

בלי די... גדלו כאב את בן... כאיש אשר עמו התמיד... ימי חייו הימים, כל ימי חייו הלילות... ויקח משה את עצמות יוסף ומהות שלימותו בלקח טוב... וישעו וחפצו היה משמש את הרב ע"מ לקבל, וישב ממנו שבי, לפני שר הפנים לתורה, מדרכיו ונתיבותיו נתיבות חכמה, עד כי גדל מאד, שלא הגיעו רבים לוחמים בלחמה לצדק אזור מתניו ולא בשוקי האיש...".

עוד בהיות רבינו עול לימים כבר נזהרו בו והזהירו עליו גדולי צפת מאורי ישראל כי ידעוהו שלגדולות נוצר וכפי שרשם רבינו במגילת סתריו:

שנת שי"ז ליצירה [א"ה, היה זה כפי החשבון בהיות רבינו כבר אריבסר] צווה מורנו הרב ר' יוסף קארו ז"ל למורי הרב משה אלשיך בשם המלאך המגיד הדובר בו

ו. ר"ל מלשון מדות (מליצה ע"פ שמות י"ג י"ט).

ז. חידה היא ותהי לחידה מידת קרבתו ושיעור קבלתו של מהרמ"א מרבינו האריז"ל. (עיי' יוסף בחירי ירושלים תשנ"א עמ' ר"מ, וחבל כי לא נשלמו הדברים). מחד כתב רבינו בספר החזיונות (ח"א אות ט"ז) וז"ל: גם ספרה לי מרת רחל מנשים באהל תברך אשת הר"י אבילדין יצ"ו, כי כשהיה מורי הר"ם אלשיך ז"ל לומד בבית המדרש שבחצר שלה, ראתהו יושב ועצב, ותשאלהו על מה אתה נעצב, ויאמר לה וכי לא אצטער על ר' חיים ויטאל שהוא תלמידי, ועתה אינו רוצה ללמדני כתלמיד בענין חכמת הקבלה. ותאמר לו וכי הוא גדול ממך בחכמה זאת, ויספר לה איך בחיי מורי האשכנזי ז"ל, הלך יום אחד לפניו, ויבך ויתחנן לו שילמדהו בחכמה הזאת הוא בעצמו, שלא על ידי, וישיבהו, כי הוא לא בא בעה"ז אלא ללמדני לי לבדי, כי אי אפשר שתתגלה חכמה זו, כי אם על ידי. ולא עוד, אלא כי לולי שאחז"ל כי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, הייתי אני מתקנא בו לרוב מעלת נשמתו, ולמה שעתיד להשיג דבר שאין לו שיעור. גם בנו הר"ם אלשיך ספר לי כן משם אביו מורי הר"ם אלשיך ז"ל עכ"ל. (ועיי' גם שבחי האריז"ל, מהדורת אהבת שלום, פ"י, ירושלים תשנ"ח דף ק"י, מעשה פלא על חשקו הגדול של מהרמ"א לקנות תורה מפי האריז"ל וסיבת מניעתו מזה והמעשה הנרשם מופיע גם אצל הר"י סמברי בספרו דברי יוסף עמ' 360). אכן לעומת זה עם קרושים נמנה בסגל תלמידי רבינו האריז"ל. וכמש"כ מהרצ"ו בספר החזיונות (ח"ד אות נ"ח): ויש עוד כת אחרת כנגדה, והם מן הלבושים של נה"י וכו', שנקראים חיצוניות הלבושים כנז"ל, והם אלו, מורי הר"ם אלשיך. וה"ר משה נאגר"ה. וכו'. ואף זאת, כי בכמה מקומות מביא רבינו שמועות מאת רבו האריז"ל שמסר לו מהרמ"א. ראה שער הכוונות (דרושי קידוש ליל שבת דרוש א' ענין השולחן): וז"ל מורי הרב משה אלשיך נר"ו כי שמע ממנו"ל כי ביום שבת כונה זו תהיה בעולם האצילות ובימי החול ג"כ תהיה כונה זו אלא שתהיה בעולם היצירה ואני לא שמעתי זה וכו'. וראה גם בשער טעמי המצות (פרשת עקב) שכתב רבינו: 'שמעתי ממורי הר"ם אלשיך זללה"ה כוונה אחרת בענין האכילה וכו'. (אכן לא נמסר שם מקורה). חידה זו לא תתיישב בקל בהשערה כי אמורים הם הדברים בזמנים שונים, שהרי תלונת מהרמ"א שרשמה מהרצ"ו הנז"ל היתה אחר סילוקו של רבינו האריז"ל. וכנראה מכל זה כי בחינות שונות ומדרגות רבות היו בשיעור קבלת התלמידים מרבינו האריז"ל, ואילו מהרמ"א חשק לדרגה אחת מה שלא הסכים עמו האריז"ל ותלמידו מהרצ"ו. (ועיי' מש"כ בענין זה בהערות מקור חיים לספר החזיונות עמ' כ"ז ואילך).

ח. ספר החזיונות ח"א אות ג'.

שיזקד מאד ללמדני בכל יכולתו כי אני הוא העתיד להשאר אחריו בדור ממלא מקומו של מורנו הרב יוסף קארו"ט.

ואכן במקומות הרבה כשמזכיר רבינו את מהרמ"א מכנהו בשם 'מורי'. גם בנו מהר"ש ויטאל ראה ברבינו משה אלשיך רבו בנגלה של רבינו, וכמו שרשם מפיו הדיין המצוין רבי דוד קונפורקטי: וא"ל בנו החכם השלם הרב כמה"ר שמואל ויטאל נר"ו כי אביו הרב ז"ל בחכמת התלמוד היה תלמיד מהרב משה אלשיך.

^{אוצר החכמה}

על מידת יגיעתו של רבינו עוד בהיותו עול לימים וחילו הגדול בקנין תורה עוד טרם היותו לאיש, יעידו גם דבריו שבראש ספרו עץ הדעת טוב, שם רשם בראש הדברים וז"ל:

'אמר הכותב חיים בכ"ד יוסף ויטאל נ"ע רצוני לחבר כל מה שחנני קוני לעיין במאמרים ממה שיגעתי בימי חורפי בקטנותי עד היום אשר אני בן עשרים שנה והגם כי רובם ככולם יצאוני ונגנבו ממני ואינם אכתוב השארית הנמצאה כעת אצלי אף כי מזעיר הם'.

והרואה יראה שדברים אלו אמורים על כתבים גדושים בבקיאות בכ"ד כתבי הקודש, דברי רבותינו בתלמודם ומדרשם ובספר הזוהר הקדוש. ובהם כו"כ הלכתא רבבותא וחידושים מקורים לא קדמוהו בזה"א, וכל אלו מעשי ידיו בקטנותו.

ט. על תקופת לימודו אצל רבו זה יש בידנו מש"כ בשער הגלגולים הקדמה ל"ח ומתוך הדברים למדנו גם על אופי המדרש ושיתופם של התלמידים בשאלות שבאו לפני רבינו הרמ"א. וז"ל רבינו שם: וא"ל הרב [רבינו האר"י], כי גם אני טעיתי קרוב לזה, כי בדיותי בחור, בא לפני מורי מהר"ם אלשיך נר"ו, דין אחד של אשת איש, והיינו נושאים ונותנים יחד בדין זה, ואמרתי לו שדעתי נוטה להתירה, ואמר גם הוא שלזה דעתו נוטה, והתירה. ויען אשר לא עיינתי היטב בדין ההוא טעיתי בו, וא"ל כי לא נודמן אז הדין ההוא לפני, אלא לתקן עון ההוא, ואז אלולי שעיינתי בו, לא הייתי טועה, והייתי מתקן מה שעבר, ושעל כרחי עתיד לחזור ולבא דין אחר כיוצא בו לידי, שישאל ממני חכם אחד סברתי בדין ההוא, ואשיב לו האמת, ובוזה יתוקן עון הנזכר, כי החטא לא היה במעשה אלא בדבור בלבד, וגם עתה בדבור תליא מילתא, לתקן פגם הדבור, עכ"ל.

י. קורא הדורות דף מב, א.

יא. על חיבור נפלא זה ראה מש"כ בראש ספרינו.

'סמך משה ידיו עליו'

כחו הגדול בנגלות התורה
וסמיכתו ע"י מהר"ם אלשיך

גם רבות בשנים^א אחר שקיבל מאת רבו המובהק רבינו האריז"ל, עדין לא מש
מאת רבו זה^ב וזכה להסמך על ידו בסמיכת חכמים, מהורמנתא שניתנה לו מאת רבו
מרן רבי יוסף קארו, אשר נתעטר בסמיכה מרבו מהר"י בירב אשר סמכוהו רוב חכמי
ארץ ישראל.

וזה כתב יושר טופס הסמיכה:

מהכח אשר חנן ה' אותי הצעיר להסמך ע"י מו"ה יוסף קארו זצולל"ה סמכתי את החכם השלם החסיד המקובל ה"ה ר' חיים וויטאל נ"י ולראיה בידו שיורה יורה ידין בדין בכל דין מוסמך כתבתי וחתמתי בידו היום יום עשרים לחודש אלול שנת ש"ן. משה בכ"ר חיים אלשיך זללה"ה.

- א. על תקופה זו היא שנת ש"נ ראה לקמן פרק יחיים עד העולם.
- ב. על מידת התבטלותו לפניו יש ללמוד ממש"כ לקמן, שהיה רבו האר"י ז"ל אוסר עליו לגלות ענינו, ומ"מ סיפר למורו הרמ"א אחרי שגזר עליו. עיין לקמן פרק יארי במסתרים.
- ג. על מטרתה המעשית של הסמיכה בזמן ההוא אין בידנו דברים ברורים, אכן מדברי מהרמ"א כאן נראה שניתנה בזה הורמגנתא לדון בכל הדינים הזקקים דיין מוסמך. וראוי לציין כאן דמדברי רבינו האריז"ל שהביאם מהרח"ו גופיה, נראה דלא ס"ל כלל כדעת מהר"י בירב וסייעתו וז"ל בשער המצות (פרשת תצא דף סא, א): וראיתי למורי זלה"ה שלא היה מקפיד כ"כ ונוהר בזה ללקות מלקות, כמו בענין התענית, והטעם הוא כי אין בדור הזה דיינים וסמוכים ומומחין ואין המלקות בזמן הזה רק קבלת צער בלבד וכו'. ובדורו היו בצפת ת"ו כל ארבעת הסמוכים אשר סמך מהר"י בירב (מרן, המבי"ט ועוד) וצ"ע.
- ד. עדות על סמיכתו של מהרח"ו בידו של מהרמ"א נזכרה בדברי הרב חיד"א: זאני ראיתי מטהרת יד הקדש מהר"ם אלשיך זלה"ה כתב סמיכה שהסמיך להרב הקדוש מהרח"ו זלה"ה וכתוב בגווה שהוא נסמך ממרן מהר"י קארו זלה"ה ובכח זה סמך למהרח"ו זלה"ה. (ברכ"י חו"מ סי' א אות ט"ז וכ"כ בשם הגדולים בערכו) טופס הסמיכה

וכבר ידענו הסכמת מהר"י בירב והחכמים המוסמכים שלא לסמוך כי אם חכם מחובם מלא בדיעת ש"ס ופוסקים וממולא בעיון היטב וסברא ישרה".

והם הם הדברים אשר כתב מר בריה דרבינא, רבי שמואל אודות אביו – רבינו: 'בתחילה מלאו [האר"י ומהר"ן] כרסם מהיות דאביי ורבא לתורה ולתעודה ואח"כ נכנסו לפרד"ס בדרך אמת ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון בכוונות אמיתיות בסוד דע את אלוקי אביך ועבדהו'.

ואכן לגודל כחו וידו החזקה בנגלות התורה ובפלפול התלמידים, כאשר עקר מקומו לירושלים¹, נתעטר בכתר תורה, וקרוב שהיה רב רבנן ראש חכמי ירושלים. וזאת למדנו מתוך דברי החכם רבי עזריה זאבי ששלח למהר"ש ויטאל² ובה בירר איזה מנהגים מסדרי התפילה, ובתוך דבריו כתב על מנהג ירושלים:

זכן נהגו פה עיר הקודש מימי קדם שהיה הרב הגדול מורנו אביו זלה"ה מרביץ תורה פה בירושלים³. וכבר כתבו כי תוארים אלו מרביץ תורה והרב הגדול, לא יאותו בימים ההם, בלתי אם אל ראש החכמים⁴.

על רוס מעמדו כמרביץ תורה ומורה הוראה בירושלים למדנו גם מדברי החכם המפורסם מפרש המשניות רבי שלמה עדני, ממה שכתב בהקדמת חיבורו 'מלאכת שלמה':

'...ולעיר ירושלים תוב"ב הובאתי, תמיד בין עפר רגלי החכמים אשר היו שם נתאבקתי, הלא המה עמודי הגולה והאריאל כמו החכם השלם המקובל האלהי כמהר"ר חיים וויטאל נ"ע ומורינו הרב אשכנזי כמוהר"ר בצלאל נ"ע וזולתם ממורי הוראתם'.

וממעשיו של רבינו התבוננו והשכילו גדולי החכמים הלכה למעשה. וכאשר מצינו

מופיע בשם הגדולים כ"י הרב חיד"א, והוא נדפס לראשונה במאמר 'חידושה של הסמיכה בצפת'. שבספר היובל ל"ב. כתב הסמיכה נדפס בשינויים ובשיבושים קלים במקורות הבאים: לבושי שרד (קראקא תרמ"ב חו"מ דף ט"ו, א: על מקורן של הכתבים ראה לקמן בפרק 'חלקם בחיים') ומשם נעתק ע"י מהר"ח סתהון בארץ חיים (עמ' 294) וחזר ונדפס ע"י מו"ל הלבושי שרד בספרו ברכת הארץ (ירושלים תרס"ד אות שכ"ד).

ה. ראה לבושי שרד – ברכת החיים שם וארץ החיים שם.

ו. באר מים חיים סי' י"ט.

ז. ראה לקמן שיחדנו דברים על כך.

ח. תשו' באר מים חיים סי' יט.

ט. עייין 'דבי חיים ויטאל בירושלים' סיני ל' עמ' ס"ה.

שהליכות מלכי בקודש זלה"ה הובאו בדברי הפוסקים להכריע מהם הלכה. דוגמא לדבר מצאנו כתוב בכת"ק החסיד מהר"א אזולאי:

'...בס' כפתור ופרח אסר הבידינגאן [= חצילים] משום ערלה שהרי מתקיים עד ג' שנים לבד ואני המלקט שאלתי לתלמידי האלדי מוהרי"ל אשכנזי זלה"ה, ואמרו לי כי תלמידו המובהק האלדי כמוהר"ח ויטאל זלה"ה היה אוכל, גם העידו לי שהחכם השלם כמוהר"ם אלשיך זלה"ה היה אוכל אותם...'.

וידענו גם על השתלמותו של מהרח"ו בחכמת התכונה² ובחכמת הרפואה שעל ידה המציא מזור ותעלה לכל מיני חולי וכל מיני מדווה, וכן בשאר חכמות הטבעיים³. ובבחרותו הפליא בחכמות נוספות אשר לא רבים יחכמו בהם⁴.

אמנם כן, אף שמשמיה הכינו לו לרבינו להיות דולה ומשקה לו ולכללות ישראל, להיותו מפיץ תורת רבו ועל ידו ינבעו מעיינות הדעת ותמלא הארץ דעה, עכ"ז גם בנגלה ידו משלה. ואפס קצהו יראה המעיין לקמן ברשימת חיבורי רבינו ושרידי תורתו שבנגלה שבאה לידנו.

אוצר החכמה

י. ברכ"י רצ"ד ס"ק ג. ועיין יוסף בחירי עמ' רנ"ג.

יא. בחיבור זר זהב (כת"י) למהר"י צמח הביא במקומות רבים מבירוריו על דבר הנהגותיו של רבינו. דברים אחדים נעתקו בברכ". ע"ש סי' ש"מ ס"ק ד': ועתה ראיתי להרב וכו' מהר"ד יעקב צמח בהגהותיו כ"י שקרא תגר על המציירים [על המצות], וכתב שאין דברי הרב אמורים אלא לענין הכוונה, והעד העיד בנו שידע בבירור שהרב מהרח"ו זלה"ה לא היה מצייר על המצות... ושם סי' תקנ"ט או"ק ח': המנהג לברך ברכת הלבנה במוצאי ט' באב. וכתב הרב המקובל מהר"י צמח בהגהותיו לא"ח כ"י וז"ל, שאלתי לחברים אם כך היה עושה מהרח"ו זלה"ה, ואמרו שהיה מברך אז במוצאי ט' באב, והיה נותן טעם פשטי וכו'. לבשר השכינה המכונה ללבנה ולישראל, דאף שנחרב הבית וגלו, הרי הם עתידין להתחדש כמותה, ומלכותו בכל משלה, וגם כי אז מתעורר מלך המשיח. וקרב לזה הוא הטעם שאנו אומרים במוצאי ט' באב נחמו, כי כלה ה' את חמתו וכו'. וע"ע שם סי' כ"ה ס"ק ט.

יב. עיין לקמן ברשימת ספרי רבינו.

יג. עיין לקמן פרק כל הכתוב לחיים על ספרו של רבינו המכונה 'קבלה ורפואה מעשית' המכיל בתוכו חלקים נרחבים העוסקים בחכמת הרפואה, ושם נתברר על ידיעותיו ופעולתיו המפליאות של רבינו בחכמת הרפואה ובחכמות טבעיות נוספות, עיין מש"כ שם.

יד. ז"ל הרב חיד"א בספרו מדבר קדמות (ח' י"ח): ובכלל חכמת המספר היא חכמת גורל החול שהיה יודעה על מתכונתה כהראב"ע מצא חכמה, והיא רמזיה בתיקונין. ולמעלה ממנה חכמת הזאירג"י הנפלאה והנשגבת אשר גורל החול עקב לסוליתה, ובכלל הרפואה חכמת הטבע ומשם יפרד לחכמת האלקימייא הנעלמת. וידעתי נאמנה בבירור גמור שרבינו מהרח"ו ז"ל היה בקי בחכמות הנז': חול אלקימייא וזאירג"י במעלות אח"ו. חיבורו של רבינו הנזכר בהערה קודמת עוסק בחלקו גם בחכמת האלקימיה. ראה תיאורו שם. ועיין במדבר קדמות שם אות י"ז מש"כ על סירובו של האר"י ללמד חכמת שרטוט היד, ומקורו מתולדות האר"י אות י"ג ע"ש.

שקידתו בתורת הרמ"ק זלה"ה

אוצר החכמה

בימים ההם בצפת יהל אורו של משה איש האלוקים רבינו משה קורדודבירו זלה"ה.
רמ"ק תלמידו המובהק של מרן היה"ה, ואת דלתי חכמת הקבלה פתח לפניו גיסו בעל
אחותו המקובל האלהי רבינו שלמה אלקבץ זלה"ה. חכמי העיר הזאת גדולי הדור
מתאפרכסים היו לדבריו, ושוקדים על כתביו והקדמותיו לחכמת האמת. ומהם נמנה
את החכמים רבי אברהם ואחיו רבי משה גלאנטי, רבי אליהו די וידאש בעל ראשית
חכמה, רבי אלישע גאליקו ועוד.

עוד בחייו נפוצו העתקות מחיבוריו של הרמ"ק בכל פזורת ישראל, וגדולי החכמים עסקו בהעתקתם, יש מהם שאף עקרו מקומם לצפת ע"מ לקבל מפי המורה הגדול. חד מינהון ה"ה המקובל רבי מרדכי דאטו מחכמי איטליה מתאר בכתביו¹ את אשר ראו עיניו על מעמדו של רמ"ק בזמן ההוא:

‘החכם המקובל האלוקי כמהר”ר משה קורדוביר”ו... והיה ראש לכל החכמים בחכמת הקבלה בעת ההיא בעיר צפת... ראש ישיבה וסביבותיו חכמים הרבה בחכמת התלמוד והקבלה, והוא ראש ועינים לכולם’.

- א. וְהָיָא קִבְלַת מוֹרֵי וְרַבֵּי הַחֲסִיד כְּמַהֲרָר יוֹסֵף קֶאֱרוּ נִרְוִי. (פרדס רימונים שער סדר האצילות פ"ג דף ל"א ע"ג).
וְרָאָה גַם שֵׁם הַגְּדוֹלִים בְּעֶרְכּוֹ. וְרַמְּעַ מִפְּאֻנּוֹ, תִּלְמִידוֹ וְנֶאֱמָן בֵּיתוֹ שֶׁל הַרְמִיָּק, בַּהֲקֻדְמַת סִפְרוֹ שֶׁל רַמְּמִיק פֶּלַח
הַרִימוֹן כְּתָב וו"ל: וְיוֹתֵר שֶׁהִיָּה חֶכֶם גָּדוֹל בַּגִּמְרָא, עוֹד יֵשֵׁב בִּישִׁיבָה כָּל יְמָיו לַחֲדָד אֶת הַתְּלִמִּידִים שְׁתִּילֵי זֵתִים
וְהִיָּה גַם כֵּן קְבוּעַ לְהוֹרָאָה לְשֹׁפֹט צֶדֶק בֵּין אִישׁ לְבֵין אַחֲיוֹ וּבֵין גֵּרוֹ, וְרַבּוֹ מוֹבָהֵק מִהֲרָרִי קֶאֱרוּ.
ב. וְכֵּה הָיוּ דְּבָרֵי הַרְמִיָּק בַּהֲקֻדְמַת סִפְרוֹ פֶּרְדַּס רִימוֹנִים: וְאַשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר עֵיר וְקִדִּישׁ מִן שְׁמַיָּא נְחִית מוֹרָה וּרִ'
הַמְּקוּבֵּל הָאֱלֹהִי הַחֶכֶם הָרַר שְׁלֵמָה אֶלְקֶבֶץ הָלוֹי נִרְוִי, וַיְבִיאֵנִי אֶל הַיְכָלִי טִירוֹתָיו וְיוֹרְנִי... וַיַּצִּיבֵנִי עַל דְּלָתֵי הַחֲכֵמָה
וְהִתְבּוֹנָה מִתּוֹק מִדְּבַשׁ וְנוֹפֶת צוֹפִים... וַיַּעֲרִינִי לִלְמוּד דְּרָכֵי הַזּוֹהַר וּמִפְתָּחוֹת לְפִתּוֹחַ שַׁעֲרָיו וַיִּתְחַזַּק בִּי...
ג. עֵינַי יוֹסֵף בַּחֲרִי עִמָּי קִצְ"ג.

פעולת צדיק לחיים

טו

ואכן גם רבינו מהר"ח שקוד היה על דלתות תורת משה וכפי עדות הר"ש שלומיל באגרתו: 'כי בטרם ביאתו של האר"י ז"ל לארץ הצבי טרח ויגע כמהר"ח נר"ו טרח גדולה עד מאד לעשות פירוש על הזוהר ואיזן ותיקן משלים הרבה על פי דרך הקדמות מהרמ"ק ז"ל'.

וכן שמענו גם משיחתו של רבינו עם רבו האר"י, בתחילת קבלתו ממנו:

זאמנם אמר לי מורי ז"ל. כששאלתי לו איך זכה לכל החכמה הזאת. והשיב לי שטרח במאד מאד בחכמה זאת. ואמרתי לו כי גם הרמ"ק ז"ל. וגם אני חיים טרחתי במאד מאד בחכמה זאת. וא"ל שהאמת הוא שטרחנו מאד מאד יותר משאר אנשי דורינו. אבל לא עשינו כמוהו כי כמה לילות היה נשאר בלתי שינה. על מאמר אחד של ס' הזוהר. ולפעמים ששה לילות של ימי החול שבשבוע. היה מתבודד ויושב על עיון מאמר אחד. בזוהר בלבד. ולא היה ישן כל הלילות ההם. רוב פעמים:

גם הגאון חיד"א העיד: 'ראיתי מכ"י הרב מהר"ח קיצור ספר אילימה'. והוא מחיבוריו של רמ"ק.

ד. האגרת השלישית (האר"י וגוריו עמ' מ"ב).

ה. שער רוה"ק דף יא, ב. (ומש"כ על זמן אמירת הדברים הוא בדרך השערה בעלמא).

ו. שם הגדולים מערכת ספרים ערך אלימה.

ז. בשנת תשמ"ח נדפס לראשונה (בתוך כתבים חדשים למהר"ח) פירוש על ספר הקדמון ברית מנוחה, כפי האמור בהקדמה שם, נמצא חיבור זה נמצא בכ"כ כתבי יד. והוא מיוסד על כללים והקדמות מתורת הרמ"ק, ויש מכתבי היד שנרשם בראשם כי עריכה זו נעשתה ע"י רבינו האר"י ויש המיחסים אותה למהר"ח, וסיימו דבריהם: זמכל הלין נראה וכו' דהאר"י העתיק דברי הרמ"ק מספרו אילימה ח"ב, שלא זכינו לאורו, דברים המתיחסים לביאור ספר ברית מנוחה והעתיקו מהר"ח ז"ל מכת"י רבו והוסיף עליו הגהות וכו', והו פתרון דברי המעתיק בראש כתה"י: פירוש ספר ברית מנוה להרב הקדוש האר"י ז"ל מכתבי מהר"ח עכ"ד.

'גפן ממצרים תסיע'

האר"י עולה ממצרים

הרב חיים וויטאל זלה"ה

בשנת ש"ל עלה רבינו האר"י ז"ל ממצרים לצפת^ב, אנוס ע"פ הדיבור^ג.

ובזמן ההוא עדין זרחה שמשו של רבינו הרמ"ק על כל חכמי העיר. וגם האר"י נמנה עמם, ומצינו לו בין כתביו העתקות וקיצורים מכתביו של הרמ"ק^ד, במקומות

א. מיוסד על דברי תלמיד רבינו האר"י, הלא הוא החסיד מהר"ש אוזידא בעל מדרש שמואל, מתוך הספד שנשא על מות רבו הגדול (מתוך קובץ דרשותיו שבכתה"י, פירסם לראשונה בס' מצפונות צפת): 'זהנה הפסוקים האלה [גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה, פנית לפניך ותשרש שרשיה ותמלא ארץ, כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל. תהילים פ' ט - י"א]: מקוננים על החכם החסיד ע"ה שהיה יושב במצרים, והוא שאמרתי גפן ממצרים תסע כי הבאת אותו ממצרים לצפת והנה זה הצדיק נמשל לגפן, כי הגפן יוצאים ממנו מאכלים הרבה, והחסיד הזה ע"ה היה נובע נחלי חכמה משנה ותלמוד, ספרא וספרי סודות התורה חכמות נפלאות. והיינו חושבים כי זה החכם יהיה חי וקיים עד ביאת משיחנו ויארץ ימים, על היותו כל כך חסיד גדול אשר לא נמצא כמוהו. והוא שאמר תגרש גוים ותטעה, הכוונה כי היינו חושבים שתגרש גוים שהוא זמן ביאת משיחנו, ותטעה, כי עדיין באותו הזמן יהיה נטועה זאת הגפן בזה העולם. וראיה לזה שפנית לפניך, הכוונה כי הכל היו פנוי לפניו, כי לכל חכם רב גדול שיהיה, לפעמים כשמקשים לו איזה קושיא או שואלים ממנו איזו שאלה לא ידע להשיב. וזה החכם ע"ה הכל היה פנוי לפניו, כי בכל חכמה וחכמה שישאלו ממנו, יש לו להשיב תשובות נכונות וישרות. ותשרש שרשיה, שהם סודות התורה, ותמלא ארץ, כי כל המדינה היו הולכים ללמוד ממנו, ואם תאמר שאותם שהיו הולכים ללמוד ממנו לא היו כי אם מקטני העיר, לזה אמר כסו הרים צילה, הרים הם חכמים גדולים, כמו שנאמר שמעו ערים, והכוונה כי גדולי העיר היו יושבים תחת צילו, כי חכמתו היתה כל כך נפלאה מסודות התורה, ולזה גדולי העיר היו הולכים ללמוד ממנו...'.^ה

ב. וכאשר רשם רבינו בס' החזיונות בשנת ש"ל (ח"א אות ו'): מדברי חכמנית אחת שאמרה לו: זיכר אתה חושק וצמא לידע חכמה אחת הנקראת קבלה... ודע כי תשיג אותה... מה שלא השיג שום חכם מהקודמים אליך מכמה דורות. וזה יהיה ע"י חכם אחד גדול שיבא בתוך זו השנה לצפת מצד דרום כמו ממצרים והוא ילמד לך זו החכמה, וכן היה כי בשנה ההיא בא מורי ז"ל ממצרים. ונדע כי מכר"כ מבואר שרבינו האר"י ע"ה לאר"י בשנים קדמוניות טרם עלה על מנת להשתקע, עיין כל המקורות לזה בהערות מקור חיים לס' החזיונות עמ' 18. אך אין מגמתינו כאן ברישום קורות חייו בפרטות ולפיכך לא עסקנו בזה.

ג. ראה דברי מהר"ח בהמשך. ובנסמן שם.

ד. בהקדמת פרי עץ חיים נדפס קטע המתחיל: 'האצילות הוא עצם הספירות' וכתוב ביה שהוא לשון מורינו האר"י ז"ל. והוא קיצור שער ט"ז שבפרדס רימונים. גם בעץ חיים שער ל"ט שער מיין נוקבין ומיין דכרין דרוש ט"ו, הוא קיצור שער ט"ו שער ממטה למעלה שבפרדס רימונים וכמו שציין זאת רבינו הרש"ש שם, גם בעץ חיים שער

רבים הביא מתורתו והקדמותיו וכינהו 'מורנו נר"ו, או 'מורי הרמ"ק". וכל זה מורה על מה שהביא הגאון רבי דוד קונפורטי בשם 'שמעתי אומרים, כי 'בחכמת הקבלה למד עם הרב מהר"ם קורדוויירו ושהיה לו כמו תלמיד חבר.

הוא הדין

אכן לא ארכו הימים ו'נגזז ארון התורה' וימת משה עבד ה' ביום כ"ג לחודש תמוז שנת ש"ל. על הזמן שקודם סילוקו, הקרבה שהיתה בין החכמים, והחזיון אשר ראה האר"י, רשם חכם הסמוך לזמנם, ה"ה הגאון המקובל רבי אהרן ברכיה ממודינא בעל מעבר יבק ותלמיד הרמ"ע מפאנו:

'...וכבר נודע שכבוד וגדולה היו נוהגים זה לזה. ושמעתי אומרים כי בסוף ימי הקורדוויי, עמדו שניהם לבד ארבעים יום וארבעים לילה. ובחולי אשר מת החכם בעל הספ"ר^ט, היה האר"י עומד עליו, והעיד כי ראה עמוד דנורא אויל לקמיה, כאשר הביא הגאון מורי בהקדמת פלח הרימון^ה. ... והם אחים בקברותיהם בעה"ז שכן החכם האר"י בירר לו מקום להקבר אצל החכם קורדווייר^ו.

הוא הדין

על מדת קרבת רבותינו הרמ"ק והאר"י באותם ימים מצאנו בכ"י רבינו^א בו רשם נוסח קמיע וציין עליו כי בא בקבלה לאר"י מאת הרמ"ק.

הוא הדין

מ"ד שער השמות פ"ז נרשמו שם דברים שנכתב בתחילתם 'מצאתי מכ"י של מורי זלה"ה' והוא קיצור של שער כ"א שער פרטי השמות פרק ט"ו שבפרדס רימונים.

ה. בשער מאמרי רשב"י בביאורו לזח"ב (דף קס"ה ע"א), נזכר 'מורי הרמ"ק' והוא העתק מכ"י האר"י ז"ל (ואינו לשון מהרח"ז, ראה הקדמת פירוש ברית מנוחה הנז"ל, ומשם המקורות להערה זו והבאה אחריה), גם בביאורו לזוהר ח"ג (דף ר"ץ ע"ב) הובא שם ביאור שנמצא מכ"י הרב הגדול הוא האר"י ז"ל וכתוב שם בזה"ל: וכמוש"כ מורינו נר"ו שער מהות וכו' והוא בפרס רימונים שער ח'. וכן: 'זכבר הרגיש בקושיא זו מורנו נר"ו וכתב וז"ל וכו' כמו שפירש מורנו וכו' וכ"ז נמצא גם בעץ חיים שער הכללים סוף פ"ג ד"ה מצאתי מכת"י מורי זלה"ה בעצמו. גם בפרי עץ חיים שער ק"ש פכ"ד הובאו דברים מלשון האר"י^ז וכתוב בהם: וכן כתב הרמ"ק עצמו.

ו. קורא הדורות דף מ, ב.

ז. לשון מרן רבי יוסף קארו בהספדו על הרמ"ק: 'כאן נגזז ארון התורה' הובא ע"י נאמן ביתו של הרמ"ק המקובל האלהי רמ"ע מפאנו בהקדמת פלח הרימון דף ב, ב.

ח. בחיבורו מגן אהרן (כת"י מונטיפיורי 459 דף 46א' - הובא בהגהות מקור חיים לספר החסידים עמ' ק"מ).

ט. היינו בעל פרדס רימונים.

י. ה"ה רמ"ע מפאנו הכותב בהקדמת פלח הרימון (דף ב, ב), שהאר"י 'ראה תרי עמודי דנורא מלויים אותו לפני המיטה ביומא דהלוליה'. וראה גם קורא הדורות (דף לו, ב): 'שמעתי מחכמי צפת תוב"ב שכשהיו מוליכים אותו לבית הקברות היה הולך לפניו עמוד של אש ולא ראה אותו רק הרב ר' יצחק לוריא אשכנזי

כ"י 'קבלה מעשית' דף פג, א. - עיין לקמן פרק כל הכתוב לחיים.

תולדות רבינו חיים וויטאל זלה"ה

על עמודא דנורא^{יב} שליווה את מיטת רבינו הרמ"ק והיה נראה לרבינו האר"י, מספר גם גאון הקבלה רבי מאיר פופראש^{יג} (תלמיד מהר"י צמח שקבל ממהר"ש ויטאל בן רבינו):

'...וכשמת הקדוש מהרמ"ק ז"ל הלכו הרבה בני אדם אחר המטה. ובתוכם היה הקדוש האר"י ז"ל, ובהליכתו אמר האר"י ז"ל מי הרואה מה שאני רואה ענן גדול כאן, ואין עונה, רק נער אחד היה שם והתחיל ואמר, רבי אני רואה, אמר ליה מה אתה רואה אמר ליה ב' עמודים של אש המאירים עד מאוד הולכים לפני מטתו אמר ליה הרב האר"י ז"ל הואיל שזכית למעלה גדולה כזו, הריני נותן לך בתי לאשה... יד'

מקצת מן ההספד שקשר רבינו האר"י על הרמ"ק ידוע אף הוא, וענינו, כי מותו של רבינו הרמ"ק אינו אלא משום גזירת מיתה שנגזרה על אדם ראשון בעון אכילת עץ הדעת, בלתי כל חטא אחר:

'...ששמעתי בשם האר"י ז"ל שהיה מספיד את הרב ר' משה קורדיברו ע"ה, והיה פותח בפתיחת זה הפסוק^{טו}: וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ, ופירש איש נקרא צדיק, ומילת חטא לשון חסרון^{טז}. וזה שאמר וכי יהיה באיש צדיק חסרון של משפט מות, שלא חטא ואפילו הכי והומת, ותלית אותו על עץ, בחטא עץ הדעת^{יז}.

לפי מסורת שהיתה ביד הרב חיד"א, מתחילה כאשר החל רבינו האר"י דורש מחכמתו היה רביה דרביה, רבינו הרדב"ז^{יח}, מהסוהו פעם כפעם עד שנגלה אליו לרדב"ז,

יב. לדעת בעל תולדות האר"י היה הרמ"ק עצמו נותן בהם סימן זה באמרו שממלא מקומו כבר נמצא עמם ויהא זה אשר יזכה לראות בעמודא דנורא מעל מיטתו ראה שם אות ו' עמ' 159.

יג. בספרו אור צדיקים – אור הישר עמוד התורה סוף פ"א. עובדא זו בשינויים מעטים נזכרה גם ע"י הר"ש שלומיל באגרתו הרביעית (האר"י וגוריו עמ' צז). ואפשר שהוא מקורו של הרמ"פ.

יד. והא לך ענין מעשה זה, עד גמירא: '...ובחזירתם מקבורת הצדיק הנ"ל הכניסו האר"י ז"ל לנער לביתו וכוונתו לגדלו ולפאר אותו בעדי עדים של תורה וליתן לו בתו כמו שאמר, לשעה הסתכל האר"י ז"ל בפני הנער והשיג כי ראה קרי, תיכף ומיד אמר ליה הנה אבדת המעלה הגדולה שהיה בך ואינך רשאי לקחת בתי ולך מביתי והוציאו מביתו והנער הלך לו, ע"כ. הרי לך מעשה רב מענין זכויות העמודים ההולכים לפני המטה, ומכריזים לפני המטה זה הוא בן החביב והנעים אשר השתעשע בשעשוע המלך ית"ש והיא תורתנו הקדושה אשרי לו ואשרי חלקו. עכ"ל הרמ"פ זלה"ה.

טו. דברים כ"א כ"ב.

טז. עיין מלכים א' א' כ"א: אני ובני שלמה חטאים. ובמפרשים שם.

יז. ארץ חיים, קושטא תק"י דף ל"ז ע"א. והובא גם בנחל קדומים להרב חיד"א בדברים שם.

יח. רבו של רבינו בצלאל אשכנזי רבו בנגלה של רבינו האר"י.

אליהו זכור לטוב, ושוב כשבא רבינו האר"י לפניו אמר לו 'לך בכחך ודרוש על האמת כי לך נאה' י"י.

כתב רבינו בהקדמת ספרו עץ חיים:

ז'היום אביע חידות ונסים ונפלאות תמים דעים כי כמו שבכל דור ודור אלהי הראשונים ואחרונים הפליא חסדו עמנו כן היום הזה חשף את זרוע קדשו ושלח לנו עיר וקדיש מן השמים נחית הרב החסיד המקובל האלהי [כרשב"י] בדורו כמהר"י לוריא זלה"ה וממצר מצרים קראנו י"ה ועננו במרחב י"ה בארץ קדושה ורחבת ידי עיר גדולה לאלהים של חכמים ושל סופרים צפ"ת תובב"א גליל העליון.

כי שני שנים קודם פטירת הרב זלה"ה בא אנוס ממצרים עפ"י הדבור כ"א כי כן הוגד לו ברוה"ק כי הגיע עת פקודת רוחו להשיבה אל מקומה לאלהים אשר נתנה לו, וגם זה במצרי' נצטוה עפ"י הדבור, והפקיד מזער מקצת חכמתו והנפלאה כי כן ציווהו במתיבתא דרקיע לחיות שארית בארץ כ"ב והדברים עתיקים כבשים ללבושך,

יט. שה"ג בערך האר"י. בעל תולדות האר"י [שבחי האר"י עמ' י"א] מספר כי הרמ"ק עצמו, טרם מותו, ציווה לתלמידיו אודות רבינו האר"י כמי שימלא את מקומו ויגלה יותר ממה שזכה לגלות הוא, ונתן להם סימן על זה האיש, כי אשר יראה עמוד הענן הולך אחר מיטתי אותו בחר ה'. וכך היה שע"י מעשה שהיה בבית הקברות ראו כולם כי האר"י לבדו הוא הרואה. אבל עדין לא החזיקו והאמינו בדבר, עד שראה את סגולתו כיודע כל שבחשוכא, ע"ש כל פרטי המעשה.

כ. נדפסה בראש ספר דרך עץ חיים וכתוב ביה שהיא הקדמה לשער ההקדמות, אכן היא הקדמת החיבור כולו.
כא. והר"ש שלומיל באגרתו (האגרת הראשונה, הארי וגוריו עמ' ח') כותב: 'אחרי העשרים שנה של הפרישות הגדולה שעשה [רבינו האר"י במצרים] נתגלה אליו אליהו ז"ל ואמר לו כבר הגיע העת סמוך לפטירתך... עתה עלה לצפת ושם תמצא מהר"ר חיים ויטאל נר"ו, אותו תמשח תחתיו סמוך ידיך עליו ומסור לו כל חכמתך כי הוא ימלא מקומך וכל עצמותך לא באת לעולם הזה אלא לתקן נשמתו של רבי חיים, כי היא נשמה יקרה מאד ועל ידך יזכה לחכמה ויצא ממנו אור גדול לכל ישראל ואני מבטיחך שאתגלה אליך בכל עת שתצטרך לי ואגלה לך רוי העליונים ותחתונים וכו', כל אלו הדברים גילה אותם הרב למהר"ר נר"ו. ושם באגרת השנית (עמ' מ"ד): זכאשר ראה הקב"ה את לבבו הנאמן [של מהר"ר] עם אלהיו, וחשקו הגדול אשר חשקה נפשו להבין סתרי תורה מייד נגלה עליו ברוח הקודש על איש האלהים האר"י'ל שכבר הגיע סמוך לעת השבת פקדון ארוחו אל האלהים אשר נתנה לו וצוהו שיעלה ממצרים לאר"י וימסור כל חכמתו לתלמיד חכם אחד ששמו כמוהר"ר חיים יצ"ו, כי הוא ימלא מקומו להחיות שארית בארץ, מיד הכין לדרך פעמיו ובא לארץ הקדושה הוא ואשתו ובניו וכל אשר לו. ועיין תולדות האר"י. (שבחי האר"י עמ' ו).

כב. ולשון זה מבואר דלדעת מהר"ר כבר בהיות הרב במצרים הכל היה בקבלתו מפי אליהו זכור לטוב וככל תוקף ואמת תורתו שרשמה מפיו באר"י.

ואז בעלותו מארץ מצרים סמך ידיו עלי, והאיר עיני בקצת הקדמות אמיתיות שורשיות שמסרו לו ממתיתבא דרקיע וקוב"ה להחיות שארית בארץ, ומפי אליהו ז"ל שנתגלה אליו תמיד, ורשותא יהבי ליה לגלות תמיד רזין סתימין על התיקונים והזוהר שלא נתגלו מימות רשב"י ואילך.

ולולא כי יגורתי מפני אף וחמה קנאה המתגבר עלי, ימצאו באנשי דורנו חכמים בדעתם ויקשו ערפם לבלתי האמן כי יש אלהים בארץ, ויראתי פן מקנאתם בשומעם גדולתו ונפלאותיו ח"ו ישילו פגם בקדשים, ויאמרו מאן גבר בגוברין הלא גם בנו דבר ה', ולולא זאת הייתי מספר מקצת דרכיו ונפלאותיו אשר עיני ראו ולא זר דברים מבוהלים, לא נראו בכל הארץ מימות תנאים כרשב"י וחביריו. ומרשב"י עד הראב"ד ז"ל היתה החכמה הזאת הולכת מפה אל פה ואליהו ז"ל נגלה אליהן לקצת מהחכמים עד הרמב"ן, והרמב"ן ז"ל עד מורי זלה"ה לא היה מי ששיג חכמה זו על אמתתה כמוהו.

כי היה יודע במשנה ותלמוד ואגדות ומדרשות, ע"כ דבר ודבר כמה פנים בפרד"ס ומעשה בראשית ומעשה מרכבה וכו'. בשיחות עופו' ובשיחות דקלים ואילנות ועשבים בסוד כי אבן מקיר תזעק ושלחובי פחמים ובשיחת מלאכים. והיה מדבר ברוחות מהגלגולים רוח טוב ורוח רע. והיה מכיר בריח הבגדים כמו אותו ינוקא דפ' דברים ובעופו' אלמים ומביא נשמת אדם בעודו חי ומדבר עמו כל צורכו וחפצו ואח"כ מסידהו והיה רואה נשמות בעת צאתם מהגוף ובבתי הקברות ובעלותן בכל ערב שבת לגן עדן והיה מדבר עם נשמת הצדיקי' שהם בעה"ב והיו מגליין לו רזי תורה.

וגם היה יודע חכמת הפרצוף ושרטוטי הידים ופתרון חלומות על אמיתתם ובגלגולים ישנים וגם חדשים והיה מכיר במצח אדם מה מחשב ומה שחלם ומה פסוק קרא בעליית נשמתו לג"ע בלילה והיה מלמד פי' שורש נשמתו והיה קוראו במצחו זכיות ועבירות שחישב והיה נותן לכל א' ואחד תיקון עונם^כ ולחברים נתן להם יחודים לכל אחד כפי הבחי' המיוחדת או לשורש נשמתו האחוזה בשורש של אדה"ר והיה יודע כמה טעיות נפלו בספרים והיה יודע להכות בסנורים והיה יודע כל מה ששנו החברים והיה מלא

כג. '...והוא [האר"י] לא היה מגלה שום סוד מסודות החכמה הקדושה הזאת למי שהיה רואה ברוח הקדש פגם בנפשו עד שיהא נותן לתיקון לתקן את כל אשר עיוות...' (עולת תמיד דף מו, א).